

Biztosítsuk a jövő olvasóit

Jó néhány vitacikket írtam az ifjúsági és gyermekkönyvek kiadásának, terjesztésének különféle gondjairól, s mindig fölsejlett bennem a kételkedő gondolat: kell-e, amit írtam, valóban akkora jelentőségű-e az ifjúságnak szánt könyv ügye, amekkorának jómagam látom? Aztán betévedek egy-egy iskolai könyvtárba, ahol még a kötelező olvasmányok egy részét sem találja meg a kisdíák, beszélgetek fiatalokkal, akik nem hallották Benedek Elek, Móra Ferenc nevét, olvasom a szerkesztőségbe érkező, helyesírási és fogalmazási hibáktól hemzsgő leveleket, elfut a méreg, s megírom újabb cikkemet, ismét a gyermekkönyvről, a gyermekolvasóról. Mert lehet társadalmunknak számtalan gondja, ám ez senkit sem ment fel a fiatalokkal, a jövő nemzedékével való törődés alól, s nem elég csupán ételt, ruhát, lakást, anyagiakat biztosítanunk fiataljainknak, szellemi táplálékukról is gondoskodnunk kell. Utalnék az RKP KB-nak az eszmei-politikai nevelőmunka megjavításával foglalkozó júliusi plenáris ülésére, amely hangsúlyozta a felnőttek, a társadalom fokozott felelősségét a felnövő nemzedék nevelésének folyamatában. Világos hát, milyen jelentősége van az ifjúsági könyvnek könyvkiadásunk egésze, de szélesebb távlatban akár a jövő művelt, sokoldalúan fejlett, széles látókörű, műszaki és általános műveltségi kérdésekben egyaránt jártas honpolgára nevelésének szempontjából.

Kezdjük azzal, amink van. Réthy Andor könyvészeti jegyzéke Kántor Lajos—Láng Gusztáv *Romániai magyar irodalom, 1945—1970* című könyvében összesen 332 ifjúsági, illetve gyermekkönyvet sorol fel. Ezek közül 214 prózai írás, 107 verseskötet, 11 pedig irodalmi igényű tudománynépszerűsítő könyv. Az adalék azonban csak hazai magyar szerzők eredeti munkáit, illetve román nyelvű könyvek hazai magyar írók készítette műfordításait tartalmazza. Hiányoznak a jegyzékből a más nyelvekből fordított klasszikus vagy kortárs gyermek-, illetve ifjúsági irodalmi művek, valamint a Tudományos Könyvkiadónál megjelent, fiataloknak készült népszerűsítő könyvek. Ez utóbbiak arányára azonban néhány összehasonlítható adat birtokában következtetni tudunk. Nagy István közli *Ifjúsági prózánk néhány jelenségéről* című tanulmányában (NyIrK, 1962. 1.) az 1950—1961 között megjelent, ifjúsági „fogyasztásra” szánt hazai könyvek számát, s külön kiemeli, hogy a 97 eredeti mű közül 13 tudománynépszerűsítő. Az 1971-es ifjúsági kiadói tervek 66 magyar címet tartalmaznak. Közülük 44 munka kisebbeknek, 22 pedig 12—16 éveseknek szól. A tervezett könyvek között kifejezetten tudománynépszerűsítő kiadvány alig néhány van. A Creangă Kiadó egyébként 25 könyvet tervezett 1971-re, a Kriterion 19, a Dacia 13, az Albatros 5, a Politikai Kiadó pedig 4 ifjúsági könyvet számított megjelentetni az elmúlt évben. Ívszámban a Kriterion vállalta a legnagyobb áldozatot 150 ívnyi ifjúsági könyv megjelentetésével. Ehhez hasonló a Creangă, tehát a tulajdonképpeni gyermekkönyv-kiadó

vállalása; 150 ívnyi a Dacia részesedése, az Albatros 25, a Politikai Kiadó pedig 45 ívnyi ifjúsági könyvet adott ki magyar nyelven.

Ha tartalmilag vizsgálom a terveket, 25 kötet meséskönyv, másfél ivestől tíz-egynéhány ívesig. A klasszikus magyar gyermekirodalmat 4, a románt 1 cím képviseli, 7 gyűjtemény (játék, kifestőkönyv, énekeskönyv); 5 kötet a világirodalom legértékesebb ifjúsági könyveiből nyújt ízelítőt, 2 könyv pedig hazai, mai tárgyú ifjúsági regény. A nagyobbak számára tervezett 22 könyv közül 8 kötet a *Tanulók Könyvtára* sorozatból való, 3 a *Kismonográfia*, 5 a *Legszebb Versek* sorozatokat folytatja, 4 könyv kifejezetten politikai jellegű, s fennmarad két kötet, amelyeknek a „megboldogult” Árgus-sorozatot kellett volna képviselnie, ha útját nem állják a rosszízű, olcsó ponyvairodalomnak.

„Kapásból” ragadtam ki ezt a két évet, 1962 elejének összesítő adatait az arányok érzékeltetése kedvéért, 1971-et pedig a megváltozott körülmények (egyetlen egységes könyvkiadó helyett öt vállalat) következtében beállott helyzet bemutatására, ám a számok után a következőkben próbáljuk hétköznapi nyelvre lefordítani mindazt, amit tükröznek.

Ifjúsági és gyermekkönyv-kiadásunk föltétlenül irodalomközpontú. Ha megpróbálnám összehasonlítani, hány szépirodalmi mű (eredeti alkotás és fordítás) jelent meg az eltelt időszakban, s hány műszaki-tudománynpszerűsítő kötetet adott ifjúsági könyvkiadásunk az olvasóközönségnek, az arány körülbelül 10:1 volna. Nemzetközi vélemények szerint a műszaki könyv iránt mutatkozó igény 30—50 százalék körül mozog, ha tehát ifjúsági és gyermekkönyv-kiadásunk a kor színvonalára akar kerülni, alaposan meg kell növelnie a műszaki-tudományos gyermek- és ifjúsági kiadványok számát.

Am magán az ifjúsági és gyermekirodalmon belül is felfedezhetünk aránytalanságokat. 214 prózakötet közül csak 98 szól a 12—16 éveseknek. Pedig ez a többit olvasó korosztály! Viszont könnyebb kisgyerekeknek szánt, néha akár a diletantizmus határát súroló mesekiadványokat megjelentetni, mint kielégíteni a kamasz vagy ifjú könyvigényét.

Ha a kisgyerekek számára kiadott könyveket teszem alaposabb vizsgálat tárgyává, azonnal észrevehető, hogy népmese-gyűjteményeink bizonyultak a leg-sikeresebbeknek. A Benedek Elek-sorozat kötetei, a *Napsugár*-könyvek, a tájjellegű gyűjtemények, az egy mesemondó „műveit” tartalmazó kiadványok bármely nagy könyvkiadónak is becsületére váltak volna. Nem tudom viszont dicsérni műmese-irodalmunkat. Néhány állattörténet, a *Csipike-könyvek* sikeresek, de a többi részük körülbelül azon a szinten mozog, mint az alábbi, a Ion Creangă Kiadónál megjelent *Melyik vagy te?* című könyvecskéből válogatott szemelvény: „Nincs pihenés, nincs nyugalom, / Folyton Ricsaj Ricsit hallom, / Szája soha be nem áll, / Ordít, mint egy vadszamar.”; „Szopka Dorka kicsi uja / Tán furulya, hogy úgy fújja, / Ha furulya, miért nem szól, / Vagy eldugult valahol?”

Sem a kiadó illetékeseinek hozzáértését, sem a rajzoló tehetségét nem vitatom. Lehet, hogy ez a könyvecske valóban nevelő értékű és szép munka, s megjelentetésére szükség volt, ám biztos vagyok abban, hogy ha választhatok „csengő-bongó versikéi” és, mondjuk, a sokkal kevésbé „nevelő” tartalmú „Antanténusz” kezdetű mondóka között, mint szülő inkább az utóbbit adnám a gyermek kezébe.

De hagyjuk az óvodás könyveit, keressük ki inkább a gyermekkönyvek polcáról a kisiskolásnak való kiadványokat. Sajnos, bátor Cincogó Feliciánunknak nincs méltó párja, ha pedig azok könyveit keresem, akik nyelvzetűkkel, mondanivalójukkal mintegy normát állítottak fel a magyar ifjúsági és gyermekkönyv-

kiadás számára, gondolok Móra Ferencre, Móricz Zsigmondra, fordítások esetében Karinthy Frigyesre, Benedek Marcellre, akkor hiába keresgélek. Mert például Maugli, Micimackó vagy akár Csilicsali Csalavári Csalavér régesrég kikoptak — a szó legszorosabb értelmében — kisiskolásaink könyvespolcáról. A korszerű, mai gondolatokat hordozó gyermekkönyvek pedig késnek, egyre késnek.

Térjünk át a kamasz könyveire. Vannak-e ilyen könyveink? Kevés, és ezeknek is egy része már elavult. Huszonöt év alatt 98 cím, évente átlag 4 kötet nem elegendő, s ha még közelebbről kezdem vizsgálni a kamaszkönyvet, kiderül, hogy sem hagyományos, sem korszerű kalandos könyvünk nincs, sem a tizenévesek igényeit kielégítő történelmi tárgyú regényünk; lányregényeink nagy része akár Cilike 1971-es kalandjai címét is viselhetné, a tudományos-fantasztikus műfaj amúgy egészében hiánycikknek számít, nincsenek igazi közösség-könyveink, ezzel szemben akad elég sok félsikerült féremunka, ál-ifjúsági könyv, s jobb híján ezeket olvassák a serdülők.

Nem szándékszom példálózgatni, s ezt korántsem szeméremből vagy kíméletből teszem. Az ifjúsági és gyermekirodalom nálunk is az irodalmi élet „külvárosa“, rangos író viszont ritkán merészkedik külvárosba. S ha egyik-másik írónk véletlenül mégis gyermekkönyvet, ifjúsági regényt ír, azt félve teszi. Amíg az ifjúsági írók nem méltányolják a felnőttek számára alkotóhoz hasonlóan, addig kár azokon lovagolnunk, akik legalább írnak az ifjúságnak.

Mivel nemcsak a kamaszok, de az ifjúkor kezdetén álló tizenévesek is jobbra az ifjúsági irodalmat olvasnák, érdemes lenne néhány mondat erejéig ennek a csoportnak az igényeivel is foglalkoznunk. Nagyon kevés olyan könyvünk van, amely a tizenévesek eszéhez, szívéhez szólna, amely nagy és komoly kérdéseket tárgyalna megfelelő szinten, tehát még korlátozott, de már gyűlö társadalmi tapasztalatukhoz arányítva. Olyan könyvre gondolok, mint — hogy a román irodalomból vegyek példát — az *Otilia titka*. S 8—10 ilyen könyv nemcsak a tizenévesek megtartására lenne elég. Az iskolából lassan kikopó, dolgozni kezdő munkás- vagy parasztfiatal körülbelül ugyanezen a szinten áll meg olvasnivalója kiválogatásában. Ilyen könyvek segítségével azonban közelíthetni lehetne őt is a felnőtt szépirodalomhoz...

Hiánycikk-jegyzékemet még folytathatnám, de egyoldalú lenne a kép. Mert könyvkiadásunk a kamaszkönyvek, a serdülőknek és ifjaknak kiadott könyvek területén is szép sikerrel büszkélkedhet. Három rangos sorozata, a lassan kilencven kötetet számláló *Tanulók Könyvtára*, a *Legszebb Versek* s a *Kismonográfia*-kötetek olyan rangosak, hogy néha elfeledtetik velünk: a tanulóifjúság számára készült köteteket tartunk kezünkben. Sajnos, ugyanez elkeseredésünk forrása is. Mert ha akad kiadó, amely ilyen könyveket is meg tud jelentetni, akkor miért nem érvényesülnek ifjúsági irodalmunk egészében ezek a szempontok?

Hogy más példát ne említsek, az elmúlt kiadói évben egyetlen eredeti magyar ifjúsági regény, Méhes György *Tatárok a tengeren* című munkája szerepelt összesen öt kiadó terveiben, s a hosszabb lélegzetű, kortárs ifjúsági próza ezenkívül csupán egy fordítás, valamint két Árgus-könyv formájában jelentkezett. 1971-ben ez mégiscsak „túlzás“.

Legsúlyosabb azonban a tudománypszerűsítő könyvek gondja. Ha 1962-ig 13, évente egy-két tudománypszerűsítő könyv jelent meg, a tavalyi év viszont még ennyit sem adott. Legalábbis kifejezetten az ifjúságnak. Vegyük már

ésre: a Kriterion nem ifjúsági könyvek kiadására szakosodott kiadó; ha ilyen könyveket kiad, az csupán felelősségérzetének bizonyítása, de nem feladata!*

Nem akarom eltúlozni a helyzet komolyságát, ám tudománynépszerűsítésünk sehol sincs, s a fiatalok hovatovább arról is elfeledkeznek, hogy egyáltalán lehet ilyen, hogy hazai magyar tudósaink, szakembereink is vannak. Idézném az *Ifjúmunkás* egyik ilyen irányú felmérésének eredményeit. Három iskolában, egy kolozsváriiban s két székelyföldiben feltettük a diákoknak a kérdést: nevezzenek meg tíz hazai magyar kortárs tudóst, tudományos kutatót, illetve öt tudománynépszerűsítő szerzőt. A kolozsvári iskola tanulói átlagban 1,3 tudós nevét tudták feljegyezni papírlapjaikra — és nagyon sokat mond, kit hányan ismernek. Íme egy kis ízelítő belőle: Dr. Xántus János (113), Palocsay Rudolf (42), Dr. Sáska László (helyenként János; ismerik 40-en), Balogh Edgár (16), Sóni Pál (13), Csehi Gyula, Faragó József (helyenként Júlia; ismerik 12—12-en), Hamar Márton (helyenként László; ismerik 6-an), ugyanennyien ismerik Dáné Tibort, Jordáky Lajost, Péterfi Istvánt és Kós Károlyt, majd hosszú névsor következik azok nevéből, akiket csak egy-egy tanuló ismer: Starmüller Géza, Zsakó János, Gáll Ernő, Kántor Lajos, Barabás Endre, László V. Ferenc, Koch Ferenc, Szabó T. Attila, Jancsó Elemér, Zörgő Benjámin... Ugyancsak e nevek közül alakult ki a tudománynépszerűsítő szerzők névsora is, azzal a különbséggel, hogy a 254 értékelt kérdőívén összesen 128 adat szerepelt, tehát a tanulók fele még egyetlen tudománynépszerűsítő szerző nevét sem ismeri. S ez a helyzet Kolozsváron, ahol az említett tudósokat, tudományos kutatókat naponta láthatják, akár az utcán is. A székelyföldi, megyeszékhelyen működő reprezentatív középiskolában 89 értékelt kérdőívén összesen 7 név szerepel, a félreeső falusi középiskolákban pedig 81 megkérdezett tanuló csupán 2 tudóst ismer...

Mindezért természetesen nem kizárólag a könyvkiadás felelős. Ám ha könyvkiadóink igényelnék a tudománynépszerűsítő könyveket, fiataljaink is hamarabb megértenék, hogy irodalom mellett még rengeteg megismerni valójuk van.

Minden iskolánkban működnek színjatszócsoportok, énekkarok, táncsoportok, s születnének más együttesek is, ha lenne műsoranyaguk, illetve néhány vezérkönyvük. Vezérkönyvek, műsorfüzetek azonban nincsenek. Legfeljebb a Pedagógiai Kiadó ha rászánja magát néha ilyen kiadványok megjelenetésére. A színdaraboknál érthető a helyzet, kiadásuk ráfizetéses. De évi egy-két nagyobb válogatásra csak futná, ha másból nem, egy sikeres kalandregény hasznából... A népdalgyűjtemények, énekeskönyvek kiadása viszont nem egy esetben még kiadói siker lehet, amint azt a Kriterion bebizonyította. Nem lehet a műsoranyagok gondját teljesen a *Napsugár* vagy a népi alkotások házáinak gondjaira bízni.

Következzenek a sportkönyvek. Volt valaha repülőmodellezőknek szóló könyv és játékoskönyv, aztán kikoptunk az ilyen kiadványokból. Pedig szükség volna rájuk, ha másra nem, egy sportlexikonra, amely tartalmazná a legfontosabb sportjátékok szabályzatának kivonatát is. Nem hiszem, hogy ilyen könyv ne lenne népszerű. De ha sikere volt Tulogy János *Természetjárók* könyvének, sikere lenne bármiféle táborozási könyvnek és a regényes formájú sporttörténeti kiadványoknak is. A piac sokmindent felvesz, olyant is, amiről esetleg könyvterjesztő és könyvkiadó előzetesen azt állapítja meg, hogy eladhatatlan...

Éveken keresztül nagyjából kiszámítható volt, hány példány kell egy könyvből. Az utóbbi esztendőik azonban változást hoztak, felnőtt egy nemzedék, amely annyira igényli a könyvet, hogy minden — többé-kevésbé tudományos — pél-

* Cikkemet még az 1972. évi kiadói tervek megjelenése előtt írtam; azóta eldőlt az ifjúsági tudományos könyvek sorsa.

dányszám-jóslás, előjegyzési körültekintés ellenére pillanatok alatt felvásárol valamennyi megjelenő könyvet. A fiatalság pedig már ebbe a hangulatba nő bele; láttam középiskolásokat osztozkodni Mikó Imre Brassai-könyvén, tudok diákot, aki nyári túrájáról könyvekkel teli hátizsákkal tért meg, falun vásárolván meg mindazt, amit év közben odahaza nem kapott meg. A hagyományos példányszám-tervezés tehát utolsó napjait éli, ha szabad jósolnom, könyvadásunk mostani formája nem ér meg sok esztendő, elsepri az élet, a könyvterjesztés korszerű formája. Viszont miért ne az ifjúsági könyvkiadás volna az, amely könyvterjesztésünk korszerűsítését előmozdítaná?

Hogy mivel lehetne ezt megtenni? Az igények, a valós lehetőségek felmérésevel, hogy ne fordulhasson elő olyan helyzet, mint nemrég, két, jobbra iskolai célokat szolgáló, de iskolán kívüli igényeket is kielégítő könyvünk megjelenésekor, amelyeket néhány hónap után húszezres tételekben kellett utána nyomni, akkora volt irántuk az érdeklődés...

A jobb reklám, a diákkönyv bevitele az iskolába, az iskolai könyvterjesztőhálózat kiépítése, az előfizetési rendszer meghonosítása, a részletvásárlás elterjesztése előbb-utóbb sok ezer új vásárlóval növelné a könyvesboltok forgalmát. Miért nem élünk a modern eladási módokkal, miért még mindig a vásárló jár a könyv után, s nem a könyvet viszik szó szerint vagy átvitt értelemben a fogyasztóhoz?

Csaknem minden iskolának van saját könyvtára, ezenkívül üzemekben, klubokban, községekben, városokban is kisebb-nagyobb könyvtárak juttatják el az olvasnivalót a közönséghez. Természetes tehát, hogy gyermekkönyveink jelentős része könyvtári forgalomba kerül. Figyelembe véve mindezt, merem állítani, hogy legtöbb ifjúsági könyvünk már megjelenésekor kifogy, az egyéni vásárlóhoz csak a maradék jut el. Miért nem vesszük már egyszer figyelembe, hogy számolnunk kell az intézményesített könyvvásárlókkal is?

A könyvtárak igyekeznek minden megjelent könyvet megvásárolni. De mindig forgalmazzák őket? Amíg lehet, ameddig bírja a könyv. Puha fedelű kötésben 2—4 évig — évente 40—50 olvasóhoz jut el egy jó könyv, kemény kötésben 3—6 évig „él” egy átlagos könyv, s ha ismét bekötik, megismételheti még egyszer ezt az időszakot, utána azonban menthetetlenül megéri a papíralomra. Nem lehetne eleve hosszabb élettartamúra tervezni kiadványainkat? A nemzetközi gyakorlatban már nagyon kevés puha fedelű gyermekkiadvány található, miért jelenik meg legtöbb hazai gyermek- és ifjúsági könyvünk mégis puha fedéllel?

Félek, túl fekete a kép, amit rajzoltam, hiszen könyvkiadásunk elért eredményei a felsorolt hibákon túl is tekintélyesek. Am eredményeink köteleznek, másfelől pedig a hiányosságok hiányosságok maradnak, bármennyire is nehéz elismernünk őket. Viszont hagyjuk az akadémikusodást, a részletkérdések túlságosan bő taglalását. Ifjúsági és gyermekkönyv-kiadásunk most tart ott, ahol a felnőttek számára írott könyv kiadása állt a kiadói átszervezések előtt. Tisztáznunk kellene hosszú távon, mi is lehet ifjúsági és gyermekkönyv-kiadásunk kiindulópontja, össze kellene hangolni könyvkiadóink fiataloknak szánt kiadványait, gazdát kellene találni néhány teljességgel elhanyagolt könyvkategória számára, nevelők, kiadói szakemberek, olvasók, társadalmi szervezetek bevonásával ki kellene jelölni, mire is van szüksége a fiatal olvasóknak, s rá kellene térnünk egy hosszú lejáratú ifjúsági könyvkiadási program sürgős megvalósítására, amely végre kiegyensúlyozná a tartalmi és másfajta aránytalanságokat, és figyelembe venné, hogy tulajdonképpen az ifjúsági könyvkiadás biztosítja a jövő felnőtt olvasóját.

Kovács Nemere